

Meta Kušar

Mon cher ami, Dragi Srečko ...

Neobjavljena pisma Srečku Kosovelu, zbrala in uredila Tatjana Rojc.
Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2007.

Zgodovina branja in razkrivanje usod pesnikov sta na Slovenskem še bolj zavita kakor marsikje drugod. Prav gotovo ne zato, ker nas je malo, marveč zato, ker so strokovnjaki premalo samozavestni glede stvari in ljudi, ki naj bi jih z ljubeznijo, preudarnostjo in pogumom postavljali v trajno središče nacionalne kulture. Obseg slovenske umetnosti in kulture ni vedno odvisen samo od umetnikov, ampak, kot vidimo pri Srečku Kosovelu, predvsem od tistih, ki so sposobni prepoznati specifičnost posameznika, enkratno barvo njegove duše, ki kliče v zavest slovenski arhetip. Je že tako, da pri umeščanju ne pomagajo ne znanje, ne množičnost umetnikov, ne naklonjenost *države*, če raziskovalec nima ustreznih vrlin. Pomanjkanje elementarne poštenosti, ki raste iz globine vsakega posameznika, kroji usodo umetnostim in ekonomiji, nacionalni kulturi in duševni kondiciji vsega naroda, ne nazadnje pa, kakor smo že večkrat videli, tudi usodo živih pesnikov in prav tako njihovih zapuščin.

Korespondenca, ki je objavljena v novi knjigi Goriške Mohorjeve družbe, je imela posebno usodo, dokler ni dočakala knjižne objave. Srečkova sestra Tončka Kosovel je skrbno hranila svežnje pisem in dopisnic, med katerimi so bili tudi dopisi dvaindvajsetih ljudi, ki so pisali Srečku. V oporoki je ta sveženj volila družinskemu prijatelju, ki mu je zaupala, Ediju Racetu iz Rodika, končno pa je korespondenca po različnih postajah prišla do Tržačanke Tatjane Rojc, profesorice slovenskega jezika in književnosti na univerzi v Vidmu, ki jo je objavila in po mnogih desetletjih obogatila dokumentacijo o našem sodobniku. Za prevode Srečkovih pesmi se zdaj zanimajo tako v Evropi kakor v Ameriki.

Knjiga *Mon cher ami, Dragi Srečko ...* je sestavljena iz pričevanja Tončke Kosovel, ki so ga posneli za RAI, Radio Trst A, poleti 1984 v Tomaju, pogovor pa je bil na sporedu čez sedem let. Ali je to res edini dokumentarni posnetek, ki ga ima enotni slovenski kulturni prostor v zvezi

s Kosovelom? Človek se zgrozi ob misli, koliko filmskih in magnetofonskih trakov so v dolgih desetletjih porabili za posnetke politikov in družbenopolitičnega dogajanja samoupravne družbe in kako skromen je slovenski radijski in televizijski arhiv, ko iščemo problemske pogovore s slovenskimi ustvarjalci vseh vrst ali pričevanja njihovih sodobnikov o njih.

Prepisu tega pričevanja sledijo pisma Kosovelovega očeta, mame, sestre Anice, brata Stana, sestre Karmele, nato prijateljev, prijateljic, znancev, kolikor se jih je ohranilo. Pisali so mu: Marija Skrinjar, Carlo Curcio, Dragan Šanda, Ivan Mrak, Alfonz Gspan, Tatjana Lapaine, Peter Martinc, Vlasta Sterle, Josip Gruden, Nada Obereigner, Srečko Kumar, Josip Ribičič, Pavla Hočevnar, Milan Bekar, Henrich Hebat, Vladimir Martelanc in Mirjam – Fanica Obid.

Tatjana Rojc je prispevala študijo: *Prelom dvajsetih let; Srečko Kosovel in sodobniki*, prevedeno tudi v italijanščino. Monografija ima še bibliografijo in imensko kazalo.

Resna, tehtna knjiga, ki zapolnjuje eno izmed vrzeli v celostni podobi Srečka Kosovela in korigira marsikakšno zablodo, ki so jo nadaljnji raziskovalci prepisovali od prvega. Po Ocvirku je bil ravnatelj slovenskega učiteljskega v Tolminu Bartolomeo Calvi Mussolinijev znanec, iz pisem Fanice Obid Srečku Kosovelu pa zvemo, da se je italijanski ravnatelj opiral na mlado dijakinjo, ko je prevajal Cankarja. Preseneča zelo omalovažujoči odnos Stana Kosovela do staršev: "A kaj bi jim pripovedoval, ko živijo z glavo v žaklju ter čakajo, da jih z žakljem vred ponesejo v grob. Da bi hodil v takih razmerah (ki so doma) na obiske, o tem ni niti govora. Imam svoj ponos, ki ga nočem deliti s tomajskim trgovom." Kako vzvišen in zaničljiv je bil do Srečkove poezije, smo razbrali že iz Zbranega dela, iz ostrih odgovorov v Srečkovih pismih. Brez najmanjšega takta piše bratu o sestri: "Z Anico itak ne bo nikoli nič ... vseeno mi je, če vam je moja sodba zoprna; na koncu boste – kakor vedno – spoznali, da se nisem motil niti za las."

Rojčeva ima prav 20. stoletje za čas pisemskih zbirk, čeprav se mi zdijo zelo zanimive tudi knjige pisem iz 19. stoletja. V vseh primerih je šlo za pisma, ki so si jih ljudje pisali in ob tem niso nikoli pomislili, da bodo postala še kaj drugega kot glas na dlani, da bodo postala literatura za javnost, polna intimne zaupljivosti; ne mislim le na znamenita pisma med Cvetajevo, Pasternakom in Rilkejem, ki so rezultat pisemskega srečanja Rilkeja in Cvetajeve v letu 1926, takšna so bila tudi pisma slovenskih klasikov. Pri nekaterih, recimo pri Janezu Mencingerju, so pisma skoraj boljša literatura kot njihova proza. V novejšem času se avtorji in avtorice pri pisanju pisem radi pretvarjajo, da gre za osebno

dopisovanje, vendar namišljenega intimizma ni mogoče skriti. Občutiti je razkazovanje, pisci natančno vedo, da si ne pišejo pisem, ampak surogat, ker hočejo novo knjigo.

Z umetniško usodo Srečka Kosovela se na Slovenskem še vedno ne ukvarjamo neobremenjeno, in če hočemo biti resnicoljubni, moramo priznati, da je o pesniku še vedno največ povedal Anton Ocvirk, opravil je največ sistematičnega dela, saj je prejel neurejeno literarno zapuščino zelo samosvojega ustvarjalca. Čisto razumljivo je, da je naredil nekaj napak, ki pa jih znanstveniki za njim žal niso popolnoma popravili, ampak so jih kar prepisovali, celo nadgrajevali. Z marsikatero Ocvirkovo ugotovitvijo bi novi raziskovalci po vseh teh letih lahko polemizirali, a so žal najraje polemizirali s tem, da je Ocvirk Kosovelove integrale objavil šele po izidu prevratniškega prvenca Tomaža Šalamuna, torej leto po izidu *Pokra*.

Alojz Rebula je v svojem italijanskem esejju o Srečku Kosovelu (1986), ki ga omenja Tatjana Rojc v svoji študiji, razmišljal o transcendenci v Kosovelovem opusu. Dela nisem poznala, a me veseli, da sem v intervjuju, ki sem ga ob stoletnici pesnikovega rojstva pripravila za Sodobnost, poudarila prav pesnikov odnos do večnih kozmičnih zakonov in novega človeka, ki jih uresničuje. Torej o univerzalnem človeku, ki bo prenovil Evropo. Iz opomb v knjigi je razbrati, da obstaja še dragocen arhiv Edija Raceta, ki bo morda nekoč vendarle izšel tudi v knjižni obliki in nekako namignil ali razkril, koliko je bil Srečko Kosovel poučen o teozofiji in v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja na Slovenskem precej popularni filozofiji indijskih jogijev in okultizmu.

Pisma v knjigi *Dragi Srečko* nas nagovarjajo k neobremenjenemu branju in mnogim logičnim sklepom, ki še niso bili narejeni; ali zaradi vsiljene recepcije ali pa zaradi konteksta socialistične družbe, v kateri je razkrivanje potekalo. To so bili časi, ko smo iskali marksistične in revolucionarne ideje pri vseh literatih, še posebno pri najbolj priljubljenih: Prešernu, Cankarju, Kosovelu. Tudi na vprašanje, kdaj je Srečko Kosovel svojo mladostno žametno liriko zamenjal z ekspresionističnimi pesmimi, obstaja naraven odgovor. Ljudje Mediterana so preveč prevzeti z lepoto in nagnjenjem k estetiki, zato ju ne bodo radi zamenjali za rezkost in grobost ekspresionizma. Šele ko je pesnik prišel v Ljubljano, ki jo je imel za "morilko vsega in vsakega", je začel pisati "ekspresionistično".

Knjigo *Dragi Srečko* je treba zelo pazljivo brati in ob posameznih izjavah piscev amplificirati kontekste in vsebine, ki razširjajo povezave in odnose ter ne nazadnje tudi pesnikovo usmeritev in njegov slog. Kakšna je povezava med pesnikovo nežno naravo in mamom, ki je v mladosti

doživela vplive plemiške vzgoje in je bila na svojega najmlajšega sina izjemno navezana? Kako močno je bil Srečko navezan nanjo? Končno je bil mlad fantič, ko je odšel od doma; mama mu je pisala: “In pri zobozdravniku si li bil? Sporočaj mi in povej, kako je tvoje zdravje – povej po pravici!” Vse drugače kot Stano, ki je kazal samostojnost, neposlušnost, samozaverovanost – sama groba znamenja zunanje moškosti –, je Srečko v nekaterih drugih stvareh prav živčno in hektično pretiraval: v kajenju, mesijanstvu, mišljenju, da je posameznik sposoben rešiti svet. Ne mislim na atitudo, ki je bila pravilna, marveč na njegov slog, ki je včasih le preveč pregnanten in preveč oddaljen od realnosti; to nakazuje pravilo večnega mladeniča ali *puera aeternusa*: je v rokah usode. Prijateljeval je z dekleti, ki so pletla svoja čustva okoli njega, posebno Obidova, ki mu je leto pred smrtjo pisala: “Slišite, Srečko, ali ste vsi ljudje takšni hinavci? Ali ste tudi vi takšen čuden človek, imeniten igralec, ali je res, da so ljudje sami egoisti, podli, nizki koristolovci? ... sinoči sem jokala od obupa.”

Srečkova arhetipska očaranost nad pravo (idealno) ljubeznijo, boj s psevdociviliziranostjo, hinavščino, nervoznost se včasih kažejo kot nekakšno distanciranje od stvarnosti, v katero ga je usmerjal oče, saj je želel, da bi Srečko postal gozdarski inženir. Čeprav se ni upiral očetovi odločitvi – oče je bil učitelj in ljubitelj literature, ljubil je knjige in jih tudi kupoval, ne samo bral, imeli so bogato domačo knjižnico s slovenskimi klasiki, ruske klasike in Tagoreja so brali v nemščini –, se je Srečko vendarle odločil za drug študij.

Naj za konec omenim še domnevo, ki so jo ponavljali, a ko preberemo to knjigo, vidimo, da ne drži popolnoma. Raziskovalci so mislili, da so korespondenco uničevali zaradi pritiska fašizma v tistih letih, vendar je Tončka izjavila: “Spominjam se, da mi je Srečko (ob požigu Narodnega doma) napisal zelo prizadeto pismo. Na žalost se je ob selitvah marsikaj pozgubilo, sam Srečko pa je ob pospravljanju uničil vse, kar se mu je zdelo nepomembno, in med tem so bila tudi pisma, ki jih je pisal domov ... Približno pred desetimi leti, ko je bila Anica še živa, smo zažgali deset vreč korespondence.”

Velikokrat takšna usoda doleti prav prava pisma, saj intimnost, ki je bila namenjena naslovniku, ni za vsake oči. Vsaj tako se piscem pisem ali prejemnikom, sorodnikom, največkrat zazdi, tik preden začno kuriti ogenj.

Ne nazadnje je treba pohvaliti Goriško Mohorjevo družbo, da je 350 strani dolgo knjigo na izjemno kvalitetnem papirju in s faksimili pisem poslala na trg za 19 evrov; s tem se ne more pohvaliti noben slovenski založnik. Žal niti največji.